

Tóth István György

Csángó hétköznapiak a 17. században.

Tudósítás a külső magyarokról

A moldvai csángó-magyarok életéről a 17. század elejétől vannak alaposabb ismereteink, ekkor ugyanis Rómában felfigyelt rájuk a katolikus egyház újonnan alapított missziós központja, a Propaganda Fide. Míg korábban csak krónikák és oklevelek utalásai szóltak róluk, most részletes jelentésekből és beadványokból ismerhetjük meg mindennapjaikat.

Ragadozó farkasok

A moldvai katolikusokhoz, akiknek legnagyobb része magyar, kisebb része szász volt, Róma éppen úgy misszionáriusokat küldött, mint az újonnan felfedezett földrészek bennszülötteihez. A mohamedán törökök vazallus államában, a görögkeleti vallású románok tengerében kis szigeteken élő katolikusoknak valóban igen nagy szükségük volt a missziókra, hiszen alig törődött velük valaki. A moldvai püspökök, mivel korábban e tartomány a lengyel király hűbére volt, általában lengyelek voltak, akik azonban szegény és veszedelmes egyházmegyéjüket alig látogatták, akkor is - ahogy a bákói katolikusok panaszolták egy levelükben - "nem mint igaz pásztorok, hanem mint ragadozó farkasok jöttek", és a mozdítható értékeket összecsomagolva, mihamarabb sorsukra hagyták a csángókat s visszautaztak Lengyelországba.

A moldvai csángó-magyaroknak nemcsak püspökeik, de papjuk sem nagyon volt: egyrészt alig akadt megfelelően képzett ember, másrészt a nép túlságosan szegény volt ahhoz, hogy a papokat eltartsa. Ahogy 1631-ben a csángók előljárói írták, "nincsenek papjaik, mivel nem találhatnak, de ha találnának is, szegénységük miatt nem táplálhatnák". A római missziós központ igyekezett segíteni: szerzetes misszionáriusokat küldtek, nagyjából ferenceseket, kisebbrészt jezsuitákat.

A jezsuitákat hatalmas ambíciók fűtötték a hittérítésben, több vajdával tárgyaltak, át akarták őket téríteni a görögkeleti vallásról a katolikusra, és Moldvát szerették volna további missziók bázisává tenni. Jellemző módon kezdte egy jezsuita hittérítő a moldvai magyarokról szóló jelentését: "Moldváról írok, ahonnan Tatárországba, mely viszont a kínai birodalommal határos, könnyű az átjutás". A jezsuiták kitűnő iskolát tartottak fenn a fővárosban, Jászvásárban (Iasi), de a falvak népével kevesek törődtek. A ferencesek kevésbé voltak képzettek, de ők együtt éltek a csángó-magyar parasztokkal, és ha feltűntek a tatárok, híveikkel együtt menekültek az erdőkbe és a hegyekbe.

Gondot jelentett azonban, hogy a ferences szerzetesek nem a moldvai magyarok közül kerültek ki, hanem Róma legtöbbször olaszokat, máskor dalmátokat és bosnyákokat küldött Moldvába, akik nem beszéltek magyarul. Ahogy 1646-ban a jászvásári katolikusok gyűlésén elmondták, az olasz misszionáriusok "nagyon szívesen meghallgatják a gyónást akár magyarul, akár románul, ámbár egy szó nem sok, annyit sem értenek belőle". Mások tolmáccsal gyóntattak, ami feltétlenül hatékonyabb módszer volt, bár a gyónási titokkal nehezen összeegyeztethető. Ezért, amikor 1646-ban a vizitáló érsek a tatrosi csángókhoz egy olasz szerzetest akart küldeni, azok zajongva tiltakoztak: "ne csavargó szerzetest, hanem saját nyelvünkön szóló papok rendeljen ide, aki minket és gyerekeinket a saját nyelvünkön oktathat".

Tanító diákok, lányrabló férfiak

Így aztán érthető, hogy a moldvai csángók az olasz hittérítőkkal szemben ragaszkodtak a soraikból kikerült "diákokhoz", akik ugyan nem voltak felszentelve, de tudtak magyarul. A diákok, nevükkel ellentétben, nem tanultak, hanem éppenséggel ők tanították imákra és a templomi énekekre, a híveket, ezenkívül eskettek, kereszteltek, temettek.

A 17. században a magyarországi török hódoltságban is hasonlóképpen felszentelés nélkül bizonyos papi funkciókat ellátó katolikus férfiak működtek, őket licenciátusnak nevezték. Ilyen papot helyettesítő, laikus személyek voltak a diákok is a moldvai magyarok között, ők voltak a csángók egyetlen értelmisége. A jelentésekből kiderül, hogy a diákok őrizték a templomokat, az ünnepeken harangoztak, a közös énekeket és az imát vezették. Az ő gondjuk volt az is, hogy egyáltalán mikor van valamely egyházi ünnep. A katolikus böjtök és ünnepek számon tartása a görögkeleti román környezetben élő falvakban, ahol persze kalendárium sem volt, nem kis feladatot jelentett. Sok helyen a csángó nép - írta megrovóan Deodatus szófiai püspök - "úgy él, mint az állatok, anélkül, hogy tudná az ünnepnapokat és a böjtöket".

Voltak azonban, akik kihasználták a papok hiányát: a misszionáriusok visszatérő panasza, hogy Moldvában a leányrablás dívik - a férfiak az erdőkbe, mezőkre elhagyatott helyekre viszik a lányokat és ott paráználkodnak velük, mivel az esküvőt pap híján amúgy is lehetetlennek tartják. A csángók megrögzött szokása, háborodtak fel a hittérítők, hogy eltaszítják megunt feleségüket, és a harmadik-negyedik, sőt néha a hetedik asszonnyal élnek együtt, s hasonlóképpen cselekszenek a nők is. Más esetekben a feleségüket elhagyó katolikus csángók azzal zsarolták meg a plébánosokat, hogy ha nem adja össze őket új választottjukkal, felveszik a görögkeleti vallást, és a pópánál esküsznek meg.

Halottvidítás és ördögűzés

A moldvai csángók hiedelmeiről is a misszionáriusok jelentéseiből értesülünk. 1645-ben a jezsuiták beszámolójából kiderül, hogy a katolikus magyarok igencsak pogányizú szertartásokat tartottak: húsvétkor a halottak sírja felett nagy lakomákat rendeztek és vad táncokat roptak, férfiak és nők vegyesen, mert hitük szerint az a túlvilágon senyvedő lelkeket felvidítja. A jezsuiták megpróbálták leszoktatni erről a csángókat, de sikertelenül, így keresztény jellegűt adtak ennek a lakomának: nem a síroknál, hanem valamelyik háznál ettek-ittak, és eközben a jezsuita szerzetes a halálról és a túlvilágról beszélt nekik.

A csángók, akár csak a moldvai románok, ismerték és gyakorolták az ördögűzést. Egy férfit megbabonázott a szeretője és megszállottan üvöltött. A kalugyerek - görögkeleti szerzetesek - nekironítottak a szerencsétlennek, botokkal igyekeztek kiverni belőle az ördögöt, ám tudományukkal felsültek, a férfi tovább üvöltözött. Másnap ezért a jezsuitákhoz vitték, akik nem husángokkal, hanem szép szóval és imával kezelték, s egy óra leforgása alatt kiűzték belőle a démont - írja alig leplezett büszkeséggel a jezsuiták beszámolója, majd tudósít egy másik esetről. Egy katolikus csángó nem akart elmenni a húsvéti nagymisére, hanem dolga után indult, ám ekkor társai legnagyobb megdöbbenésére "ruháit levetve hol üvöltözött, hol bőgött, hol vonyított, hol futni, hol repülni látszott - jaj, jaj, sárkányok falnak fel, farkasok, medvék, vaddisznók, kígyók harapdálnak" - kiabálta. "A román nép mindenki másnál jobban hisz a babonákban és a varázslásokban, s a köztük élő magyarokat is megfertőzték" - írja a persze magyar származású jezsuita. A csángók előhívták javasasszonyukat, aki előbb varázskéneket mormolt, majd keményebb eszközökhöz folyamodott: "Tüzes vassal süttette írtóztató módon a megszállott oldalát és ágyékát". Meggyógyítani a szerencsétlen embert - emeli ki a jelentés - megint csak a szerzetesek imáival sikerült.

A jezsuiták beszámolója természetesen nem néprajzi tanulmány, célja nem volt más, mint bizonyítani az itteni szerzetesek hatásos működését, de mégis rávilágít a csángómagyarok hiedelmeire. Úgy gondolták, hogy a sírokon vigadva felvidíthatják halottaikat, hittek abban, hogy az ördög emberekbe költözik és onnan kiűzhető. Volt a csángóknak javasasszonya is, aki varázsigéivel feltehetően nemcsak a démonoktól, hanem a betegségekől is igyekezett megszabadítani a parasztokat.

A harmat is mézillatú

A hittérítők elsősorban a lelkek gondozásával törődtek, de a beszámolókból fény derül a csángók gazdálkodására is. Visszatérő fordulatuk, hogy Moldva földje rendkívül termékeny. Az egyik faluban ugyan panaszkodtak a csángók, hogy ezen a terméketlen földön semmi sem terem meg, később azonban bevallották, hogy a nyelvüket nem értő olasz papot akarták elriasztani.

Közelebb állhatott az igazsághoz Beke Pál jezsuita szerzetes 1644-ben kelt jelentése, mely szerint a moldvai talaj mind az erdélyinél, mint a magyarországinál jobban terem, ezért lakói ellustultak, mert a föld szinte művelés nélkül is gazdag termést ad. A csángóknál ismeretlen volt az őszi szántás, tavasszal szántottak és vetettek, bár ez inkább ásásnak, mintsem szántásnak nevezhető - figyeli meg a magyar szerzetes a moldvaiaknak a magyarországinál elmaradottabb technikáját. A parasztok júliusban aratnak rozst, zabot és tiszta szemű, jó búzát. Mindenekelőtt azonban kölest termesztnek, amelyből polentát sütnek, ezt a román szájnak igen ízletes, mások számára azonban szinte ehetetlen lepényt. Moldvában kitűnő bor készül, de isznak mustot és sört is. A csángók pompás lovakat és nagy termetű ökröket tenyésztnek. A kies hegyekben bőven található vadállatok és madarak, van mit vadászni, a halak bősége pedig egyszerűen hihetetlen. A méz itt olyan bőségben található, hogy a hajnali harmat is mézillatú - áradozik Beke Pál.

A paradicsomi állapotokat tükröző jelentés persze azért készült, hogy a szegény és veszedelmes tartománytól óvakodó jezsuitákat rávegye a misszióra. Ha nem is hihetjük, hogy a csángó parasztok szinte a Kánaánban éltek, akkor is érzékletes lírást kaptunk a moldvai mezőgazdaságról, amelyet más forrásaink is alátámasztanak. 1677-ben összeírták a bákói plébános javait: a juhokon, teheneken és sertéseken kívül 42 méhkas tartozott a templom gazdaságához, búza, rozs, lencse és borsó termett a földjén, túró, sajtot, vajot és nem kevesebb, mint 60 csöbörnyi bort találtak nála. A bákói püspök 1663-ban hozzájárult, hogy a moldvai plébánosok akár kimérve, akár hordószámra eladhassák borukat.

Alma, körte, szilva, dió, őszibarack terem itt nagy mennyiségben, dicsérte Deodatus szófiai püspök is a csángó falvak gyümölcsseit, csak a Törökországban megszokott "tengeri", azaz déli gyümölcsöket hiányolta. A püspök szakértő módjára írt a borvidékekről is: a legjobb bort a Kutnár környéki szőlőből készítik, míg a fővárosban, Jászvásáron "a borok kicsit savanykásak, a kenyér azonban nem rossz, főleg amit a magyarok sütnek".

Szegénységben és rémületben

Virágzó mezőgazdaságról számolnak be a misszionáriusok, és mégis, a kolduló rendhez tartozó szerzetesek ismételten figyelmeztetik elöljáróikat, hogy itt nincs kitől koldulni, a nép oly szegény, hogy az erdei bogyókat szopogatja. Háborúk pusztították újra és újra a tartományt, török és tatár hadak döntötték nyomorba a csángó falvak lakóit.

A 17. századi csángó hétköznapokhoz hozzátartozott a háború rettenete: öldöklő tatárok, felgyújtott falvak, hegyekbe menekülő parasztok. A háborúk megtizedelték a moldvai magyar népeiséget is. A csángók az erdőbe, hegyekbe, barlangokba menekültek, s ott rejtőzködve "valóságos telepeket építettek", azzal táplálkoztak, amit az erdőben találtak. 1653-ban egy szerzetes arról tudósít, hogy több mint fél évet töltött a rengetegben a tatárok és kozákok elől odamenekült csángókkal, s az erdei tisztáson felállított sátorban misézett. "Moldvában bőven terem mindenfajta élelem, lakói mégis szegénységben és rémületben élnek" a török, tatár és kozák betörések miatt, összegezte a ferences misszió, főnöke a tartomány helyzetét, minden háború után újra kellett építeni a falvakat, újratekdeni a földművelést.

Oktalanságban élnek

"Mű az Moldova országban, Bákó városában lakozó katolikusok, mind az környülevő magyarsággal együtt, leborult orcával könyörgünk, méltóztassék kiáltásunkra füleiteket lefüggeszteni", mert "az oláh nemzetség között lekipásztor nélkül szűkölködünk sok üldöktől fogvást" - mint egy segélykiáltás, olyan a bákói magyarok 1653-ban kelt levele a római bíborosokhoz. Róma kevés misszionáriust tudott küldeni, és azok között is akadt nem egy, aki csak azért vállalkozott erre a kényelmetlen és veszélyes feladatra, mert máshol már nem túrték meg. "Az mely misszionárius barátokat az Szent Gyülekezet ide küldött, - nem úgy viselik magokat, az mint az regula kávénná, hanem részegesek, asszonyember után járók, rut fertelmes életet viselnek" - írták 1671-ben a szabófalviak, kérve, hogy megfelelő papot kaphassanak, mivel "az mű életünk hasonló az oktalán barmokhoz, kik soha Istent dicsirni nem tudják, hanem csak az oktalanságban élnek".

A jelentések tele vannak panasszal a misszionáriusok alkalmatlanságáról, s bár sok vádat a féltékenység és a szerzetesrendek közötti vetélkedés szült, bizonyára nemcsak szentéletű férfiak indultak Moldvába, hogy megosszák a csángókkal a nélkülözést, és ha kell, együtt fussanak velük a tatárok elől. Mégis ezeknek a katolikus misszionáriusoknak és a műveletlen, de magyarul beszélő diákoknak volt köszönhető, hogy a csángómagyarok nem olvadtak bele a környező görögkeleti románokba, hanem fennmaradt katolikus, és ezzel magyar öntudatuk.